

מסעו של ר' יודיל חסיד לאינדיבידואציה:

עיון חדש ברומן הכנסת כלה

שרית איזיקיאל

אינדיבידואציה

תהליך האינדיבידואציה הוא אחד המושגים המרכזיים בתיאוריה הפסיכולוגית של קרל גוסטב יונג. מדובר בתהליך לגיבוש הייחודיות, להגעה ליישות אחידה והומוגנית¹. במהלכה של תקופה מסוימת בחייו, בעודו נושא במשרה אקדמית באוניברסיטה, נתקף יונג בהזיות בעלות עוצמה רבה, אשר מקורן לדידו היו בדימויי הלא מודע בנפשו. בעטיין גמלה בליבו ההחלטה לחקור ולהבינן תוך התמסרות ומחויבות אתית, ועל כן הוא בחר לעזוב את משרתו². בכל בוקר בשנים 1918-1919 שרבט יונג מאנדלות, מעגלים קטנים, אשר לטענתו היו תשדורות סתרים המתייחסות למצבו הנפשי. המפגש בין תכני הנפש שלו לבין אינספור המאנדלות שצייר הביאו את יונג למסקנה, כי מגמתה של הנפש אינה מאופיינת על ידי קו, אלא על ידי מעגל המתכנס אל מרכזו - אל הנקודה האמצעית. תהליך זה הוא מכנה אינדיבידואציה ובו מהווה הנקודה המרכזית את העצמי, שמשמעו הכוליות של הנפש בכלל³. "אני משתמש במושג אינדיבידואציה כדי לציין את התהליך שבו היחיד חותר לקראת שלמותו ואחדותו"⁴

את המונח ניתן לתרגם, כהתעצמות או הגשמה עצמית והתהליך מתעצם בחציים השני של החיים⁵. אינדיבידואציה משמעה תהליך התפתחות פסיכולוגי העושה את האדם לאותו פרט מסוים שהנו. התכלית היא הגעה ליכולת הבחנה בין העצמי לבין דמותי בעיני האחרים, באמצעות שחרור העצמי ממסכת הפרסונה ומהשפעת הלא מודע הקולקטיבי⁶.

¹ "in particular it is the development of the psychological individual as a being distinct from the general, collective psychology". *Psychological Types* Section IX – Definitions. From "Jung" vol. 6 " p. 448. ריגם:

The Relations Between the Ego and the Unconscious, Part 2 "Individuation" pages 171-240 From *The Collected Works of C.G. Jung* (from now: "Jung"), Pantheon Books 1957, vol. 7, "Two Essays on Analytical Psychology"; *Differentiation between the Ego and the Unconscious*, from "Jung," vol. 5, 210-240;

² בעניין זה הוא כותב: "לפיקך חשתי שאני ניצב על פרשת דרכים, עליי להמשיך בקריירה אקדמית שמסלולה ברור, או עליי לעקוב אחר חוקי עולמי הפנימי, אחר רובד גבוה יותר של תובנה ולהמשיך במשימה מוזרה זו שלי בניסיוני להתייצב מול הלא מודע. אך עד אשר אשלים זאת לא אוכל לעמוד לפני הציבור..." (יונג, *זכרונות, חלומות, מחשבות*, עמ' 185).

³ שם, עמ' 185-186; יונג, *על החלומות*, (תרגמו: ח' שוהם וא' תורן), זמורה ביתן, תל-אביב 1987, עמ' 87.

⁴ Jung, *The Archetypes and the Collective Unconscious*, p.275. הגדרה זו חוזרת בוורסיות שונות לאורך כתביו.

⁵ יונג, *האני והלא מודע*, עמ' 57.

⁶ שם, שם, עמ' 58, 82.

יונג הבחין שאנשים רבים עוברים משבר באמצע חייהם, בסביבות גיל 35 עד 40. השלב הראשון של החיים, ימי הצמיחה, הוא אינטנסיבי ודינמי ביותר. האדם משקיע כוחות נפשיים בלימוד והכרת העולם ובביסוס מעמדו החברתי והכלכלי. אי שם מגיעים ימי העמידה, האדם התייצב פחות או יותר. אך במקום לנוח על זרי הדפנה דווקא בשלב זה משהו מעיק ומנקר בו וטורד את מנוחתו. יונג מסביר שזהו ה"אני האחר", הכוחות והשאיפות של נפש האדם שנדחקו לצד בתהליך הצמיחה. כוחות אלה תובעים עתה את עלבונם. חוק החיים דורש שלמות, הוצאה לפועל של אישיותו הלאה של האדם לכל חלקיה ולכל רבדיה. תהליך זה נקרא כילול, או אינטגרציה, השלמת כל כוחות הנפש שבאדם. מונח נוסף המתאים לו הוא אינדוודואציה, מימוש עצמי, עד עתה פיתח האדם רק חלק מצומצם מעצמו, בפרט מה שהיה נחוץ להשתלבותו בחברה, את הפרסונה. מעתה מגלה האדם את העצמי, את האמת הפנימית שבו. בכתביו מסביר יונג כי מדובר בתהליך הנועד ליחידי סגולה.

במחצית הראשונה של חיי האדם, המטרה היא להתפתח תוך ניתוק קשרי הילדות עם ההורים ולמצוא בן זוג ולבנות משפחה חדשה, בחירת מקצוע וכל דבר שיש בו משום הרחבת החיים. זוהי המחויבות של האדם בתחילת דרכו. בתקופה זו של חיו תכונותיו הטיפוסיות של האדם נוטות להקצנה ולהחצנה ולעיתים יזניח בשלב זה של חיו את עולמו הפנימי.

במחצית השניה של החיים, בדרך כלל אחרי שהאדם הגשים את מחויבותו צבר, רכש והצליח, הוא מתפנה לנושא הגדול של משמעותו חיו. מטרתו תהיה שלווה והרמוניה פנימית. נקודה זו, טוען יונג, היא מעבר לרדוקציות של פרויד ואדלר המתמקדים במה שמונע מהאדם להתרחב. בנקודה זו מחדש יונג ועובר להתמקדות במשמעות החיים מה שלדיו "המאפשרת בכלל את המשך החיים אם אנו רוצים שיהיו יותר מהשלמה עם הגורל ומבט עגמומי לאחור"⁷.

החיים, על פי יונג⁸, משולים לתנועת השמש. בבוקר, כלומר במחצית הראשונה של החיים, השמש מתגברת והולכת עד שהיא מגיע לנקודת השיא בצהריים. אחרי כן ממשיכה התקדמות תמידית, כלומר לא עוד תוספת כח אלא דווקא הפחתת כח. וכך אומר יונג:

*"כי כן משימת הטיפול שלנו באדם הצעיר שונה מן
המשימה לגבי האדם המזקין. במקרה הראשון די בסילוק
כל המכשולים המכבידים על ההתרחבות ועל העליה; ואילו
במקרה השני עלינו לטפח כל מה שמסייע לירידה... טעות*

⁷ יונג, הפסיכולוגיה של הלא מודע, עמ' 62.

מסעו של ר' יודיל חסיד לאינדיבידואציה: עיון חדש ברומן הכנסת כלה

גדולה היא לחשוב, שטעם החיים מתמצה בשלב הנעורים
וההתרחבות... תקופת אחרי הצהריים של חיי-אדם רבת-
משמעות לא פחות מבוקרם"⁹

בהקשר זה הוא מדבר על שתי תכליתות. תכלית הטבע – הולדת בנים, פרנסה ומעמד סוציאלי. תכלית התרבות- מימוש עצמי. המעבר בין הבוקר לאחרי הצהריים כרוך בשינוי מהותי של ערכים קודמים. על מנת להגיע לתכלית הראשונה זקוק הצעיר לעולם החיצוני, לטבע ולחינוך לעומת זאת כדי להגיע לתכלית השניה זקוק האדם לפנימיותו.

במחצית הראשונה, משתמש האדם בתפקודים מוחצנים שונים לשם השגת מטרותיו. במחצית השניה האדם מסתכל פנימה במגמה להבין את הביטויים הספונטניים של הלא מודע. ביטויים אלה עשויים להגלות בחלומות ובפנטסיות.

הנחת היסוד היא שהאדם מסוגל להגיע לשלמות. יונג ראה כערך עליון, כמטרה שאליה חותרת התפתחותו הנפשית של האדם את הכילול או השלמות. הכוונה להגשמת כל צדדיה של האישיות, שראשיתן בגרעין העוברי¹⁰. השגת מטרה זו יוצרת חוסן נפשי, מיקוד והרמוניה או כפי שמכנה זאת יונג: "הגישה העומדת מעל להסתבכויות רגישותו מעל לזעזועים חזקים – מודעות שיש עמה הינתקות מן העולם"¹¹. האדם מפסיק להילחם בטבעו על ידי הדחקה של צד מסויים באישיותו ומתחיל להאמין במשהו הקיים מעבר לאגו החי בתוכו. זאת אומרת שבתקופה זו יש פתח למסע רוחני מסע פיוס בין הניגודים באישיות. המטרה היא להיות אדם מוכלל המגיע בזכות עצמו לפיתוח מלא של אישיותו.

תהליך האינדיבידואציה הינו תהליך של פרישה מהקולקטיב, שלעתים אף עלול לייצר רגשי אשם. כדי להתמודד עם רגשי אשם אלו היחיד חייב ליצור לעצמו ערכים חלופיים לאלה של הקולקטיב¹². בכל אחד מן השלבים של תהליך הגיבוש מופיע תסריט דומה¹³: עזיבה, אשמה וערכים חדשים¹⁴. במרוצת תהליך זה מה שנראה כלפי חוץ הוא רק צלו של היחיד ולכן החברה מגנה ואף שונאת אותו¹⁵.

⁹ שם, עמ' 62

¹⁰ יונג, הפסיכולוגיה של הלא מודע, ע' 96. סמליה של השלמות הצטיירו אצל יונג כצורות ריבועיות ומעגליות

אולם אין זה מענייננו

¹¹ אנתוני סטור, יונג (תרגום: רינה מרקס), דביר, תל אביב 1998, עמ' 94.

¹² ר': "Adaptation, Individuation, Collectivity." From "Jung," vol. 18, "Miscellaneous Writings", p. 449

¹³ בהמשך נראה תסריט דומה אצל יודיל חסיד: עזיבה- את הבית ובית המדרש, אשמה- שאינו מתפלל בציבור ואינו לומד גמרא וערכים חדשים- מגיע למסקנה כי התורה אינה רק לימוד מהספר.

¹⁴ "Individuation is exclusive adaptation to inner reality and hence an allegedly 'mystical' process" (Ibid., p. 451)

¹⁵ וכך נתפס יודיל בעיני חלק מן הפרשנים כמגונה ושנוא והדבר בולט במיוחד בספרו של דן מירון "הסתכלות ברבנכר".

את שאר הרוח היהודי, בעניין יכולת השכלול, מביא הרב קוק:
"הכח המקביל לערך הגוף האנושי, השוקק לטובת האומה
במעמדה ושכלולה החומרי, שהוא הבסיס הנכון לכל
התוכניות הגדולות והקדושות שישראל מצויינים בהן,
להיות עם קדוש לד' אלקי ישראל, ולהיות גוי אחד בארץ
לאור גוים, והצד השני עצם הכח לשכלול הרוחניות
בעצמה. וההבדל שבניהם, שלהצד הראשון יש דוגמא, בין
כל עמי הארץ לישראל, כמו שאנו שווים להם בגופניות
כאשר האדם שוה בכח החיים שבו לאחד הבע"ח, והצד
השני הוא העניין המתיחד לישראל עצמם..."¹⁶

מהות הניגודים אצל יונג

"אנרגיה אינה יכולה להיווצר אלא מתוך מתח ניגודים"¹⁷. הכוונה לניגודים מסוגים שונים,
כאלה שבין התת מודע למודע, בין הרצון של הנפש הפנימית לבין הפרסונה, כלומר
המעטה הנורמטיבי שהיחיד לובש כדי להסתיר את הטבע האמיתי, וכן צמד הניגודים של
טוב ורע, נחיתות מול גדלות ועוד כיו"ב.
יונג טוען שכל דבר אנושי הוא יחסי כיוון שהוא מבוסס על ניגודיות פנימית שהיא
האנרגיה. כל אנרגיה "נולדה" בהכרח מניגוד קודם, שכן בלעדיו לא תתיכן שום אנרגיה.
"לעולם הכרח הוא שיהיו קיימים גבוה ועמוק, חם וקר וכו', כדי שיוכל לצאת אל הפועל
תהליך האיזון, שהוא האנרגיה"¹⁸

יש באדם מכלול של שאיפות היוצרות מערכות של ניגודים, למשל הצורך החברתי לעומת
הצורך במימוש עצמי ובהדגשת הייחוד האישי של האדם; הצורך האמוני, השואף לראות
עולם שבו אמיתות מוצקות ויציבות, עולם בטוח המונהג ביד נאמנה, ולעומתו היצירתיות
והספקנות, השואפות לראות עולם פתוח לשינוי ובלתי צפוי, עולם של חופש מחד וסיכון
מאידך; הצורך לקבל ולהתענג מול השאיפה לטוב ולמוסריות, להיות נותן ולא נצרך ועוד
כהנה וכהנה. יונג מצא שרבות מבעיותיו הנפשיות של האדם נובעות מדיכוי והדחקה של
חלקים חשובים באישיותו.

היחס בין הניגודים וההתדיינות ביניהם היא טבעית, על האדם לגלות את הניגוד לעמדת
התודעה. זה יאפשר את גילוי הצד האינדבידואלי, זאת אומרת שהאדם הופך לפרט ובזה

¹⁶ הראייה קוק, **המספד בירושלים**, עמ' 94.

¹⁷ יונג, **הפסיכולוגיה של הלא מודע**, עמ' 19.

¹⁸ **שם**, עמ' 63.

מסעו של ר' יודיל חסיד לאינדיבידואציה: עיון חדש ברומן הכנסת כלה

חלה התעצמותו והגשמתו. בלעדי יחס זה לא תהיה תנועה קדימה. "שלהבת החיים נדלקת רק לאורו של הניגוד"¹⁹.

נקודת המוצא בתהליך הגיבוש של יודיל חסיד

"מעשה בחסיד אחד...וזה החסיד היה מטופל בבנות הרבה וכל אחת היתה גדולה מחברתה בכמה שנים היינו גיטלי הצעירה כבת י"ז, למעלה הימנה בלומה אחותה כבת י"ט ולמעלה הימנה פסילי הבכירה כבת כ'...כיון שהגיעה הצעירה לפרק בתולה נישאת עמדה פרומיט אשתו של אותו חסיד והטיחה דברים כלפי בעלה."²⁰

יודיל חסיד הוא אדם נשוי ואב לשלוש בנות בוגרות. לא מצויין גילו, אולם יש מקום להניח שהוא בסביבות גיל הארבעים. הנחה זו יוצאת מתוך כך שבתקופה המדוברת תחילת המאה העשרים בקהילות היהודיות באירופה היו הבנים כמו הבנות מתחתנים בסביבות גיל עשרים. לא מצויין במהלך הרומן שהיו קשיים להביא את הבנות לעולם. אם כך, הסיכוי הוא כאמור שיודיל בסביבות גיל ארבעים.

גיל זה הוא מה שקרוי בפי יונג 'אדם של אחר הצהריים'. זהו אדם שעבר את מכשולים, התפתח והקים משפחה. במהלך הרומן ישנו רמז להצלחתו של יודיל בעניין מציאת זיווג. שזאת כאמור אחת המטרות החשובות של 'האדם של הבוקר'.

"חביבה היתה זאלוזיץ על רבי יודיל מפני יואל חבירו שהיה דר בה... וכשהגיעו לפרקם ביקש אביה של פרומיט להשיא את פרומיט ליואל, אלא מאת ה' היתה זאת להשיאה לרבי יודיל ויואל לקח אשה מזאלוזיץ. זה הלך אחרי אשתו לזאלוזיץ וזה ישב בבראד"²¹

19 שם, עמ' 42.

20 עגנון, הכנסת כלה, עמ' 7-8. מעניין שעגנון בחר לומר שכל אחת היתה גדולה מחברתה ולא להביא את זה

בדרך יותר אופטימית שכל אחת היתה צעירה מאחותה— זאת כנראה כדי להבליט את המצוקה. שם, עמ' 72.

יודיל ויואל חברים טובים היו, "לפי שבקטנותם היו לומדים כאחד וישנים על ספסל אחד ומתכסים ממש בכסות אחת ומקושרים כשתי אצבעות..."²² יודיל הצליח ל'השיג' את פרומיט שהיתה מושא לשניהם.

הגעתו של יודיל לזאלוזיץ מזכירה לו את חברו יואל, אולם למרות התיאורים ה'חמים' לכאורה בקשריהם, ניתן לחוש בין השורות באיזשהו מטען ביחסים.

"כשהגיע רבי יודיל לביתו של יואל בא מי שבא והביאו לתוך הבית. הבין רבי יודיל מדעתו שיואל חברו שלח אחריו. והיה הדבר תמוה בעיניו, מהיכן היה יואל יודע שבאתי לזאלוזיץ, ואם הוא יודע, למה לא יצא בעצמו לכבודי. אף על פי שצריכין להתרחק מן הגיאות מודה היה רבי יודיל שהקפיד על חברו שלא יצא לקראתו."²³

לאורך הרומן כמעט ולא נראה את הגיבור מנתח מערכות יחסים עם אנשים וגם לא נמצא במשחקי כבוד כאלה ואחרים. מתוך כך נראה שההקפדה שהקפיד עם חברו היתה אולי קשורה במתח ביחסים בניהם מן התקופה בה התחרו על פרומיט.

מעבר לכך מזכיר יואל ליודיל את אותו העניין כאשר הוא מציע את עצמו כמועמד לפסילי:

"יודיל מאת ה' היתה זאת שאתה נשאת את פרומיט ואני נשאתי אחרת וכשהגיעה בתך לפרקה מתה עלי אשתי."²⁴

יש לתמוה מדוע מזכיר יואל את עניין פרומיט. ההגיון הישר אומר כי היה ראוי שלא להזכיר נשכחות, בעיקר בנושא הרגיש של שידוכין. אולם פרומיט איננה נשכחת, יתכן שעדיין הוא 'סוחר' רגשות כלפיה. נראה שיואל זוכרה וזוכר את 'ניצחונו' של יודיל עליו. רואים זאת גם בעובדה שבפנייתו ליודיל בדבר השידוך מזכיר הוא את פרומיט בשמה, בעוד שהתייחסותו לאשתו כ'אחרת'. גם העובדה שהוא רוצה לשאת את הבת לאישה יכולה ללמד על אהבתו של יואל את פרומיט והרצון לממש אהבה זו בצורה כלשהי אפילו אם מדובר בבת שהיא פן מסויים של האם.

הנקודות שהובאו לעיל באות לאשש את ההנחה שרבי יודיל חסיד עבר את המחצית הראשונה של חייו והגשים את התכלית של עונה זו, הוא התבגר, עמד במכשולים, התפתח, נשא אישה והקים משפחה. זאת נראה כנקודת המוצא שלו. בתחילת הרומן הוא נמצא בפתח המחצית השניה של חייו, בראשית המסע לאינדודואציה, ראשיתו של המסע לגיבוש עצמי, לשלמות והרמוניה.

22 שם, שם.

23 שם, שם.

24 שם, עמ' 77.

האינדיבידואציה של ר' יודיל כתימה מרכזית ברומן

הביקורות השונות על "הכנסת כלה" דנות בנושאים שונים. יש מן החוקרים השמים את הדגש בפרשנותם על מבנה הרומן, יש המדגישים את הפן האנתרופולוגי כלומר הסתכלות על החברה היהודית של אותה התקופה, יש השמים את האצבע על סיפור המסגרת ואחרים דנים במסע ויש המעלים את הפן הפסיכולוגי.

מאמר זה מציע את התפתחותו הנפשית של רבי יודיל חסיד כעניין המרכזי והחשוב ביותר ברומן.

מסע הנדודים של רבי יודיל שמטרתו, לכאורה, מסע לשם הכנסת כלה אינו אלא מסע חיפוש עצמי, חיפוש ההרמוניה הנפשית. בנושא המסע של יודיל כתב גרשון שקד כי המסע של יודיל כמו המסע של מנשה חיים מן 'והיה העקוב למישור' הינו מסע לצבירת כח²⁵. ההנחה במחקר זה המתבסס על תפיסת יונג ומתנגד לרעיון זה, כיוון שכפי האמור, בשלב זה ישנה מגמה של הפחתת כח. כמובן שנקודות המוצא שונות, שכן שקד יוצא מנקודת הנחה שיודיל חדל אישים חייב לצבור כח כדי לתפקד כגבר, בעוד שנקודת המוצא כאן היא שיודיל בא ממקום של כח והולך למקום של כח, אולם מסוג שונה.

הצגתו של ר' יודיל בתחילת הרומן עושה רושם די עלוב, אולם כפי שאומר יונג בתחילתו של השלב השני אנשים נוטים להיות קיצוניים לכיוון ההפוך זאת התחלת הדרך לאיזון בעיית הניגודים. יונג מתאר את הצורך בשינוי קיצוני:

"שינוי גמור של ערכים קודמים. עתה מתעורר הצורך להיווכח בערך היפוכם של האידיאלים הקודמים...להכיר באי האמת שבאמיתות העבר ולהרגיש כמה התנגדות ואפילו כמה איבה היו במה שנחשב עד עתה לאהבה. לא מעטים מן האנשים, שנקלעו לקונפליקטים של בעיית הניגודים, מנערים חצנם מכל מה שהיה בעיניהם עד כה טוב ונכסף ומנסים לחיות בניגוד לאני הקודם שלהם. שינוי משלח יד, גירושין, המרת דת כפירות מכל הסוגים הם סימפטומים של התנדנדות זו אל ההיפך"²⁶

²⁵ ראה: גרשון שקד, "אחדות ופיצול, פנים אחרות ביצירתו של ש"י עגנון", פנים אחרות ביצירתו של ש"י עגנון. שקד מדבר על כך שהמסע "הוא ביטוי מטאפורי לצבירת אנרגיה" (שם, עמ' 29).
²⁶ יונג, הפסיכולוגיה של הלא מודע עמ' 63.

התנהגות זו אינה מומלצת ואינה רצויה אולם היא מאפיינת את תחילת הדרך. מהות התהליך ע"פ יונג אינו בהמרה אל ההיפך אלא "בשימור הערכים הקודמים יחד עם הכרה בהיפוכם. פירושו של דבר: קונפליקט והסתכסכות האדם עם עצמו"²⁷. בתחילת היצירה יודיל אינו טורח לחתן את בנותיו לא מצטייר כבעל טוב ואוהב ונראה כי הוא מתרכז בעניין אחר.

"והיה יושב על התורה ועל העבודה רחוק מהויות העולם
ולא היה לו שום מסחר ומשא ומתן כשאר כל אדם, רק
בתורת ה' חפצו בנגלה ובנסתר."²⁸

"אמרה פרומיט לבעלה, עד מתי אתה מתאכזר על בני
ביתך כעורב ואין אתה מרחם על בנותיך העלובות שהן
יושבות כעגונות ונאנחות על שברן ועיניהן מתמקקות
מדמעות ושער ראשן מלבין ואתה יושב כגולם ואינך נוקף
אצבע להשיאן"²⁹

ובאמת רואים את יודיל כמקצין לכיוון השני, אינו נוקף אצבע בענייני המשפחה והוא רחוק מהויות העולם. הוא פונה לניגוד של הויות העולם ומתרכז בו.

הכיוון בו מתמקד יודיל הוא עולמה של התורה, הרוחניות, או במילים אחרות רצון התקרבות לשכינה.

"דומה שאיזה כוח עליון שוכן באדם ... בכך ביקשתי
להביע את העובדה, שאיזה יצר או מכלול דימויים מאחד
בקרב את הסכום הגדול ביותר של אנרגיה נפשית, ועל
ידי זה משעבד את האני לרצונו. ברגיל – האני נמשך אל
מוקד אנרגיה זה עד כדי כך שהוא מזדהה עמו ומדמה לא
לרצות ולהצטרך שום דבר אחר"³⁰

התהליך ומשמעותו

מכאן ועד לסיום הרומן עובר החסיד מהלך של סכסוך ניגודים ועימותים עד להגעה לשלמות שלו, היא הגעתו לא"י, המסמלת את ההרמוניה בין הגשמי לרוחני. את תכלית השלמות מסביר הרב קוק כשילוב בין הכח הרוחני לכח הגשמי:

27 שם, שם.
28 עגנון, הכנסת כלה, עמ' 7.
29 שם, עמ' 8.
30 יונג, הפסיכולוגיה של הלא מודע עמ' 60.

מסעו של ר' יודיל חסיד לאינדיבידואציה: עיון חדש ברומן הכנסת כלה

" תכלית השלמות הוא שיהיה הגוף חזק ואמיץ ומפותח
כראוי, והנשמה בראיה וחזקה ומשוכללת, מושכת אחריה
בכחה האדיר את כל כוחות הגוף האמיצים והחזקים,
לתכלית השכל הטוב והטהור, חפץ העליון ב"ה
בעולמנו..."³¹

בסוקרנו את כל מהלך התפתחותו הנפשית של הגיבור, מסתבר כי מאחורי הסיפור האישי המרתק, עומד הסיפור הלאומי. מבחינה זו הסיפור של יודיל הוא מיתוס המסע של בני ישראל לארץ ישראל, מיתוס גלות וגאולה. הסתכלות ארכיטיפלית מטשטשת את המזוהה עם גבולות היחיד ועושה אותו בן לוויה לדומים לו והמשתייכים לאותה מורשת קדומים מהזמן המיתולוגי העתיק ועד עולם³². אין רבי יודיל מתפתח ומשתנה לבדו, אלא גורלו הוא בלתי נפרד מגורל האומה. כך נראה שהארכיטיפים המופעים אצל יודיל במסלול חייו האישיים, הם גם ארכיטיפים יסודיים בחיי העם היהודי לדורותיו. אלו הם האנימה, הנווד, ארכיטיפ האלוקים, העצמי, הצל ועוד רבים אחרים. ואלו הקובעים ליצירה "שיעורי זמן גדולים"³³ הן זמן עתידי, משיחי, והן זמן קדום, בראשיתי. חוזקו ועוצמתו של עניין זה הוא היסוד של ניצחיות יצירות עגנון.

התמונות הדינאמיות המתחוללות בנפשם של הגיבורים המסוימים, כלומר הארכיטיפים, הן כמו מראה לתוך הנפש, לתוך התת-מודע הקולקטיבי של האדם היהודי. בכך מרגיש הקורא שהיצירה היא מסעו האישי לתוך עצמו והיא מעוררת בו את הניגודים המשועים לעימות, איזון והשלמה. מעניין לשאול אילו תמונות קיימות בתוך עולמו של עגנון. ניתן להניח שיכולתו ליצור דמויות שהן פרטיות וקולקטיביות כאחד, היא יכולת של מיתוס בו עוברים כחוט השני ארכיטיפים המבשרים את העבר והעתיד גם יחד. ואכן ש"י עגנון הפך למיתוס בתרבות היהודית. יצירתו מעניקה בסיס ובניין בהווה ובתרבות ולרבים קנה מידה לתקוות, ציפיות ואמונות.

"מעמדם של סיפורי עגנון נקבע כמעט כמעמדם של כתבי
הקודש. אתה מביע את יחסך עליהם לא על-ידי דיבורים
חוזרים של שבח, אלא על-ידי לימוד והתעמקות בהם"³⁴.

יצירת עגנון היא 'המיתוס החדש'.

ע"מ להגיע להרמוניה הסופית עובר יודיל מסע של גילויי ארכיטיפים.

31 מאמרי הראייה, המספד בירושלים, תרס"ד

32 ראה הלל ברזל, דרכים בפרשנות החדשה: מתאוריה למתודה אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תש"ן,

עמ' 65.

33 שם, שם.

34 הלל ברזל, מבוא: דרכי הפרשנות של יצירות עגנון, שמואל יוסף עגנון, מבחר מאמרים על יצירתו, ליקט וצירף מבוא הלל ברזל, עם עובד, 1982, עמ' 15.

הניגודים אצל יודיל כתשקיף של עם ישראל

הניגודים ברומן ואצל הגיבור הם רבים. מגדיר זאת יפה גרשון שקד במאמר המוזכר לעיל³⁵, שם הוא דן בכמה צמדי ניגודים וטוען שבכך המציאות נחשפת בכמה אספקטריות. צום וזלילה, תורה ועוני מול עושר, סיפור ומסע, מובאה מול מציאות, הניגוד בין שממה ועקרות הקרובים לרווקות ובתולין מול אחדות וייחוד הקרובים לנישואין ולפריון ואחרון הוא גלות מול גאולה.

תפקידו של הסיפור להוות תחום ביניים- הסיפור מרחיק את הגיבור מן המשימה אבל הוא מפרה את הדמיון ומרחיב את עולמו של הגיבור והקורא. הסיפור הוא תחום נפלא כיון שכל הניגודים עשויים להתבטל בו וכל הקצוות להתאחות.

הניגוד המרכזי אליו אתייחס הוא בין הרוחני לגשמי.

"למרות ההבדלה שביניהם ישנם יחסים הדדיים בין האור

והחושך והם משלימים זה את זה ורק בצרופם הם

*ממלאים תפקידם בשלמות. הוא הדין בין קודש לחול"*³⁶.

ניגוד זה מבטא את ההתדיינות בנפשו של יודיל עד למימושו בהגעה לארץ ישראל. היצמדותו של יודיל לרוחני מביאה אותו לניתוק מהוויות העולם או מה שמכונה 'הגשמי'. לעיתים הגשמיות רחוקה ממנו עד שהיא נראית, לכאורה, כהינתקות טוטאלית מדברים שנראים כל-כך טריוויאליים. הגיבור מגלה אקטיביות, בעיקר בדברים שקשורים לדת ולאמונה, אולם הוא פסיבי במה שנוגע למחויבותיו כגבר, בעל ואב, כלומר, פרנסה, אישות או חיתון הבנות. הוא מתחיל מנקודה בה הוא מובל ולא מוביל.

כפי שצויין, נקודת המוצא היא שהגיבור, בתחילת הרומן, מתחיל פרק חדש בחייו, פרק בו המטרה היא למצוא את האיזון הנכון והמתאים לו. נראה לאט לאט את הגישור בין הניגודים עד לגיבוש הסופי שמתבטא בהגעה לא". עצם ההחלטה יש בה משום מפנה, כיוון שבהתחלה הוא מראה יוזמה אישית, בניגוד למהלך הראשון של הרומן. ארץ ישראל משקפת את האיזון בין חומר לרוח - אדמה קדושה. מהלך ההתפתחות של יודיל הוא תשקיף למהלך של עם ישראל בין התפוצה לארץ ישראל.

³⁵ שקד, אחדות ופיצול – למבנה הרומאן "הכנסת כלה" בספר "פנים אחרות ביצירתו של ש"י עגנון"

עמ' 28

³⁶ קוק, קודש וחול בתחיית ישראל, מאמרי הראי"ה – קובץ מאמרים, אלישע אבינר ודוד לנדאו, ירושלים התשס"ד, עמ' 257. המאמר כולו חשוב לעניין זה. הוא דן בחשיבות שני הגורמים בעניין גאולת ישראל.

רשימת מקורות:

- ברזל, הלל. **דרכים בפרשנות החדשה: מתאוריה למתודה**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן תש"ן.
- ברזל, הלל. **שמואל יוסף עגנון: מבחר מאמרים על יצירתו** (ליקט וצרף מבוא, הלל ברזל). תל אביב: עם עובד תשמ"ב.
- יונג, קרל, גוסטב. **זכרונות, חלומות, מחשבות** (ראיון ועריכה: אניאלה יפה, תרגום: מיכה אנקורי). תל אביב: רמות 1994.
- **על החלומות**, (תרגום: ח' שוהם וא' תורן). תל אביב: זמורה ביתן 1987.
- **האני והלא מודע** (תרגום: ח' איזק). תל אביב: דביר 1973.
- **הפסיכולוגיה של הלא מודע** (תרגום: ח' איזק). תל אביב: דביר 1973.
- מירון, דן. **הסתכלות ברב נכר: על 'הכנסת כלה' מאת ש"י עגנון וסביביה**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד 1996.
- סטור, אנתוני. **יונג** (תרגום: רינה מרקס). תל אביב: דביר 1998.
- עגנון, ש"י. **הכנסת כלה**. ירושלים ותל אביב: שוקן 1998.
- קוק, הראי"ה. **מאמרי הראי"ה – קובץ מאמרים**. ירושלים: התשס"ד.
- שקד, גרשון. **פנים אחרות ביצירתו של ש"י עגנון**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד 1989.
- Jung, C.G., **Psychological Types** (trans. R.F.C. Hull), Princeton University Press, Princeton 1971.
- Jung, C.G., **Two Essays on Analytical Psychology: The Relations Between the Ego and the Unconscious** (trans. R.F.C. Hull), Routledge and Kegan Paul, London 1966.
- Jung, C.G., **The Archetypes and the Collective Unconscious** (trans. R.F.C. Hull), Bollingen Foundation, New York 1959.